

УДК 343.33

Олійник Х. В., заступник начальника відділу процесуального керівництва при провадженні досудового розслідування територіальними органами поліції та підтримання державного обвинувачення управління нагляду у кримінальному провадженні прокуратури Львівської області, м. Львів.

СТАН ТЕОРЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОПАГАНДУ, ПЛАНУВАННЯ, ПІДГОТОВКУ, РОЗВ'ЯЗАННЯ ТА ВЕДЕННЯ АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ

Анотація. Аналізується стан теоретичного дослідження проблеми агресивної війни; наведено основні дискусійні положення та їх прихильників. Надається характеристика доктринальних підходів до категорії «агресивна війна» у контексті захисту територіальної цілісності. Стверджується, що на сучасному етапі розвитку держави бракує адекватного механізму протидії агресивній війні.

Короткий огляд кримінально-правової літератури засвідчив, що кримінальна відповідальність за агресивну війну нині ще не достатньо вивчена. Сьогодні питання її змісту та форм викликають жваві та плідні дискусії серед науковців. Визначено, як співвідноситься термін «воєнний конфлікт» з близькими за значенням термінами: «війна», «агресивна війна» та «збройний конфлікт».

Констатовано, що окремі аспекти є взагалі недослідженими, а позиції авторів щодо окресленого питання — суперечливими чи надзагальними. Завдяки відповідному вивченню частину досі невисвітлених питань піддано аналізу, щодо вирішення спірних — наведено додаткові аргументи.

Ключові слова: агресія, агресивна війна, акт агресії, національне кримінальне право, міжнародне право.

Oliynyk Kh.V., deputy head of the department of procedural leadership in conducting pre-trial investigation by territorial police bodies and supporting the state prosecution of supervisory control in the criminal proceedings of the Lviv Regional Prosecutor's Office, Lviv.

THE STATE OF THEORETICAL RESEARCH OF CRIMINAL LIABILITY FOR PROPAGAND, PLANNING, PREPARATION, DISCRIMINATION AND MANAGEMENT OF AGGRESSIVE WAR

Abstract. It is analyzed the state of theoretical research of problem of aggressive war; it is selected substantive debatable provisions and their supporters. It is given characteristic of doctrinal approaches to the category of aggressive war in the context of protecting the territorial integrity. Conclusions are drawn that on the modern stage of state development there is no adequate mechanism of aggressive war countering in Ukraine.

A brief review of criminal literature has given an opportunity to conclude that the issue of criminal responsibility for aggressive war is one of those who have not been properly resolved. Nowadays, the issue of its content and form cause lively and fruitful discussions among scholars. Determining how correlated the term «military conflict» with friends by the term «war», «aggressive war» and «armed conflict».

It has been stated that certain aspects had not been studied at all, and the authors' positions on the investigated issue were controversial or diverse. Due to the relevant analysis, some of the issues that are not illuminated have been analysed, the additional arguments have been given to resolve the controversial issues.

Key words: aggression, aggressive war, aggression, national criminal law, international law.

JEL: K 14.

DOI: <https://doi.org/10.36477/2616-7611-2019-08-13>

Постановка проблеми. Наукове дослідження будь-якої проблеми здійснюється у певній логічній послідовності та, насамперед, передбачає пошук і аналіз відповідного матеріалу, що дає змогу систематизувати та узагальнити увесь обсяг теоретичних напрацювань. Не є виключенням в цьому випадку і питання кримінальної відповідальності за пропаганду, планування, підготовку, розв'язання та ведення агресивної війни, яке до недавнього часу залишалось на периферії науки. Втім, з 2014 року ситуація змінилась у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України, внаслідок якої мали місце насильницьке відторгнення АРК та м. Севастополь від України, а також воєнна окупація окремих районів Донецької та Луганської областей. Вказані дії є грубим порушенням не лише норм національного законодавства, але й принципів міжнародного права, оскільки посягають на відносини миру між державами, а відтак порушують міжнародну безпеку. А тому підвищений рівень суспільної небезпеки злочинів, які полягають у пропаганді, плануванні, підготовці, розв'язанні та веденні агресивної війни, є очевидним. У Зверненні Верховної Ради України до парламентів іноземних держав та міжнародних організацій щодо засудження ескалації збройної агресії Російської Федерації проти України від 7 лютого 2017 р. зазначено, що нова хвиля ескалації російської збройної агресії може призвести до ще більш жахливих наслідків для цивільного населення, викликаних варварськими діями іррегулярних та регулярних збройних формувань Російської Федерації. У зв'язку з цим ВРУ закликає парламенти іноземних держав та міжнародні організації здійснити всі можливі заходи, що сприятимуть припиненню застосування нападів невивіркового характеру збройних формувань РФ на об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення, а також вжити відповідних заходів реагування щодо розслідування випадків серйозних порушень міжнародного гуманітарного права в ході нинішньої ескалації збройної агресії Російської Федерації проти України, зокрема можливого вчинення воєнних злочинів і злочинів проти людяності [1]. З огляду на це актуалізувалось питання пошуку шляхів

кримінально-правової протидії відповідним злочинним проявам, що, передусім, вимагає вивчення стану теоретичного дослідження цієї проблеми та з'ясування питань, які є дискусійними чи взагалі не висвітленими або описані поверхнево.

Аналіз останніх досліджень. Вивчені джерела, які стосуються предмета дослідження, згруповано на три групи. Перша група наукових робіт розглядається з позицій міжнародного права, соціології, політології. В рамках цієї галузі права розпочаті наукові дослідження в частині з'ясування поняття агресії, видів збройного конфлікту, причин та способів їх розв'язання, питань відповідальності держави за акти агресії. Ці праці представлені такими науковцями як Н. О. Акімов, І. І. Бойко, С. Я. Бескоровайний, К. А. Важна, І. В. Касинюк, Е. Е. Кузьмін, О. П. Ладиненко, І. Є. Лоссовський, А. В. Майснер, А. А. Нікітін, Я. С. Пилипенко, О. І. Полторака, В. Г. Радецький, В. С. Ржевська, С. В. Стасюк, Я. Б. Турчин та інші.

Друга група наукових досліджень охоплює праці, які стосуються питань кримінально-правової охорони миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Мова йде про праці таких науковців як: О. М. Броневицька, Я. М. Жукорська, І. І. Карпець, А. Г. Кибальник, В. О. Навроцький, В. О. Поповичук, Ю. С. Резнік, Ю. А. Решетов, П. С. Ромашкін, А. Савченко, С. Сірій, А. В. Шамара, К. В. Юртаєва та інші. Слід віддати належне доробкам С. М. Мохончук, де автором здійснено теоретичне узагальнення наукової проблеми, що полягає у формулюванні концептуальних засад удосконалення правової охорони миру та безпеки людства у КК України через призму міжнародно-правових зобов'язань, а також розкрито особливості механізму імплементації норм міжнародного права про злочини проти миру та безпеки людства у національне кримінальне законодавство [2].

Врешті-решт, третя група наукових досліджень безпосередньо присвячена аналізу питань кримінальної відповідальності за пропаганду, планування, підготовку, розв'язання та ведення агресивної війни. Зокрема, мова йде про праці таких авторів як О. Базов, О. М. Броневицька, В. Гапончук, С. Ф. Денисов, К. С. Кардаш, О. В. Олішевський, М. Б. Стиранка та інші. Окрім того не можна залишити поза увагою дисертаційне дослідження П. В. Пекар, яке присвячене кримінально-правовій характеристиці пропаганди війни [3]. Водночас слід визнати, що такий стан розробленості відповідної проблеми можна вважати поверхневим, оскільки зазначені наукові доробки не дають відповіді для розв'язання ряду ключових проблем.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження стану теоретичного дослідження питань кримінальної відповідальності за пропаганду, планування, підготовку, розв'язання та ведення агресивної війни.

Виклад основного матеріалу. За традицією, яка склалася у теорії кримінального права, при визначенні стану теоретичного дослідження

зазначеної проблематики, насамперед, необхідно зупинитись на тих аспектах, які є загальноновизнаними. Так, злочин «агресивна війна» існує у двох вимірах: з точки зору міжнародного права та національного кримінального права [4, с. 98]. Агресія становить найбільшу загрозу для міжнародного миру та безпеки [5, с. 285; 6, с. 79]. Для реалізації агресії необхідне залучення збройних сил щонайменше однієї держави, які повинні знаходитись і діяти під централізованим організованим командуванням цієї держави [7, с. 270–271; 8, с. 89–90].

Незважаючи на те, що питання кримінальної відповідальності за пропаганду, планування, підготовку, розв'язання та ведення агресивної війни недостатньо вивчені, втім, доводиться констатувати що окремі теоретичні напрацювання показують широкий діапазон підходів, що є закономірно для науки. Передусім, дискусійним є питання щодо співвідношення понять агресії та агресивної війни. Зокрема, одні автори ототожнюють ці поняття [9, с. 10; 10, с. 35], натомість інші розглядають агресивну війну як різновид агресії, яка відрізняється масштабами дій [11, с. 339; 12, с. 1278]. Різні точки зору фігурують щодо визначення поняття «агресивна війна». Так, одні автори розглядають це поняття як звернення до сили всупереч міжнародним зобов'язанням з метою збройного захвату чи відторгнення території, які належить іншій державі, або з метою повалення уряду іншої держави чи вчинення в іншій державі державного перевороту [13, с. 38; 14, с. 8]. Інші ж вважають, що визначення агресивної війни за міжнародним правом береться за основу для з'ясування цього поняття у національному праві [12, с. 1270; 15, с. 674].

Не знайшло єдиного вирішення питання щодо розуміння кількісної характеристики публічності. У його вирішенні можна виокремити, принаймні, три підходи: публічними визнають звернення, спрямовані до широкого кола осіб [16, с. 122]; до двох чи більше осіб [17, с. 45]; сприйняті хоча б однією людиною [18, с. 157]. Неоднаково вирішуються питання щодо визначення моменту закінчення пропаганди війни у формі публічних закликів до агресивної війни. Відмінності полягають у тому, що одні автори вважають, що для визнання закінченим злочином достатньо лише одного публічного заклик [16, с. 129]; другі переконані, що коли вчинено один акт заклик з наміром його повторити, то в діях особи є замах на вчинення злочину [18, с. 159]. Існує неоднозначність у тлумаченні таких понять як «воєнний конфлікт» та «збройний конфлікт». В цьому випадку має місце дуалізм. Так, одні автори вважають, що ці поняття необхідно ототожнювати [19, с. 393]; натомість, інші обґрунтовують позицію, що відмінності між ними полягають у тому, що при воєнному конфлікті обов'язкова присутність політичних мотивів при використанні зброї, тоді як для збройного конфлікту достатньо лише використання зброї [20, с. 78].

Деякі питання, які стосуються особливостей кримінальної відповідальності за пропаганду, планування, підготовку, розв'язання та ведення агресивної війни одержали належну увагу від поодиноких авторів. Так, Ю. А. Решетов вказує, що агресія є міжнародним злочином особливо

небезпечного характеру, що характеризується широкими масштабами і підвищеним рівнем суспільної небезпеки, передбачає винний умисел держави-агресора. Вона не є результатом ексцесів чи недогляду певних посадових осіб, а є наслідком продуманої і спланованої агресивної політики [6, с. 85–88]. О.В. Малахова зауважує, що керуючись конституційним принципом пріоритету норм міжнародного права, розуміння агресивної війни має збігатися з розумінням агресії, яке визначено у нормах міжнародного права [9, с. 6]. В свою чергу, І. І. Бойко стверджує, що поняття «агресія» є застарілим, оскільки реалії сьогодення диктують нагальність внести в список дій, що вважаються агресією, дещо більше пунктів. Цей автор пропонує врахувати появу нових «технологій» нанесення шкоди та нові типи загроз (втручання у роботу автоматизованих інформаційних систем) [21, с. 179].

Втім, багато питань досі описані поверхнево або залишаються невирішеними. Зокрема, не виокремлено істотних та необхідних ознак поняття «агресивна війна». Жодним науковцем не проводилось співвідношення форм злочинної поведінки у виді планування агресивної війни та участі у змові, що спрямована на вчинення таких дій. Практика не отримала від науки однозначних рекомендацій щодо питань кримінально-правової кваліфікації злочинів, які полягають у пропаганді, плануванні, підготовці, розв'язанні та веденні агресивної війни (щодо розмежувальних ознак у складах злочинів, передбачених ст. 437 та ст. 110; ст. 436 та ч. 1 ст. 110 (у формі публічних закликів чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення умисних дій з метою зміни меж території) КК України). У кримінально-правовій літературі не розглядалися питання караності та призначення покарання за аналізовані посягання.

Висновки. В цілому ж у загальних рисах окреслено проблеми, які стосуються особливостей регламентації кримінальної відповідальності за пропаганду, планування, підготовку, розв'язання та ведення агресивної війни, які здебільшого мають дискусійний характер, а відтак засвідчують необхідність подальшого ретельного аналізу.

Література:

1. Звернення Верховної Ради України до парламентів іноземних держав та міжнародних організацій щодо засудження ескалації збройної агресії Російської Федерації проти України від 7 лютого 2017 р. № 1837-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1837-19>
2. Мохончук С. М. Кримінально-правова охорона миру та безпеки людства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08, 12.00.11 / С. М. Мохончук ; наук. конс. В. Я. Тацій ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — Харків, 2014. — 39 с.
3. Пекар П.В. Кримінально-правова характеристика пропаганди війни [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Пекар Павло Васильович ; Служба безпеки України, Нац. акад. Служби безпеки України. — Київ, 2017. — 20 с.

4. Визначення поняття "агресивна війна" у кримінальному праві України / С. Ф. Денисов, К. С. Кардаш // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. — 2012. — Вип. 3. — С. 96-106.
5. Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть : [учебник] / Игорь Иванович Лукашук. — М. : Волтерс Клувер, 2005. — 544 с.
6. Решетов Ю. А. Борьба с международными преступлениями против мира и безопасности / Ю. А. Решетов. — М. : Международные отношения, 1983. — 224 с.
7. Броневицька О.М. Відповідність регламентації відповідальності за злочини проти миру і безпеки людства міжнародним договорам України кримінально-правового характеру / О.М. Броневицька // Форум права. — 2012. — № 1. — С. 135-141
8. Важна К. А. Визначення агресії у сучасному міжнародному праві : матеріали наук.-практ. конф. [«Україна і світ»], (Київ, 19 квітня 2016 р.) // Україна і світ: Науковий журнал Факультету журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв. — К. : КНУКіМ, 2016. — Вип.1. — С. 84-92.
9. Малахова О.В. Агрессия как преступление по национальному и международному уголовному праву : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.В. Малахова. — Ставрополь, 2003. — 20 с.
10. Кибальник А. Г. Преступления против мира и безопасности человечества / А. Г. Кибальник, И. Г. Соломоненко. — СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. — 383 с.
11. Кузнецов В.О. Кримінальне право України: Загальна та Особлива частини: навч. посіб. / В.О. Кузнецов, М.П. Стрельбицький, В.К. Гіжевський. — К.: Істина, 2005. — 380 с.
12. Мельник М.І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — 9-те вид. — К.: Юридична думка, 2012. — 1316 с.
13. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.; "Укр. енцикл.", 1998. — 672 с.
14. Навроцький В.О. Тлумачний словник (Особливої частини кримінального законодавства України) / В.О. Навроцький, З.А. Тростюк. — Львів, 1997. - 127 с.
15. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник. [Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В. А. Клименко та ін.]; За ред. М. І. Мельника, В.А. Клименка. — [3-є вид.] — К. : Атіка, 2008. — 712 с.
16. Рубащенко М.А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України : монографія / М. А. Рубащенко. — Х. : Право, 2016. — 288 с.
17. Ответственность за разжигание вражды и ненависти. Психолого-правовая характеристика [М.В. Кроз, А.Р. Ратинов, Н.А. Ратинова]; под. ред. А.Р. Ратинова. — М.: Юрлитинформ, 2005. 256 с.
18. Иногамова-Хегай Л.В. Публичные призывы в системе Особенной части УК РФ // Системность в уголовном праве: Материалы II Российского

конгресса уголовного права, состоявшегося 31 мая — 1 июня 2007 г. М. 2007. С.157-160.

19. Селецький С.І. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб./ С.І. Селецький. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 496 с.
20. Герасимов А.В. Внутренние вооруженные конфликты в современном мире: политико — правовой анализ / А.В. Герасимов // Ленинградский юридический журнал. — 2007. — № 3 (9). — С. 71–86.
21. Бойко І.І. Визначення агресії в міжнародному праві / І.І. Бойко // Вісник Академії адвокатури України. — 2010. — № 1 (17). — С. 178-179.

References:

1. Zvernennya Verkhovnoi Rady Ukrainy do parlamentiv inozemnykh derzhav ta mizhnarodnykh orhanizatsiy shchodo zasudzhennya eskalatsiyi zbroynoi ahresii Rosiys'koi Federatsii proty Ukrainy vid 7 lyutoho 2017 r. № 1837-VIII. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1837-19>
2. Mokhonchuk S. M. Kryminal'no-pravova okhorona myru ta bezpeky lyudstva : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.08, 12.00.11 / S. M. Mokhonchuk ; nauk. kons. V. YA. Tatsii ; Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. — Kharkiv, 2014. — 39 s.
3. Pekar P.V. Kryminal'no-pravova kharakterystyka propahandy viiny [Tekst] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08 / Pekar Pavlo Vasylovych ; Sluzhba bezpeky Ukrayiny, Nats. akad. Sluzhby bezpeky Ukrayiny. — Kyiv, 2017. — 20 s.
4. Vyznachennya ponyattya "ahresyvna viyna" u kryminal'nomu pravi Ukrainy / S. F. Denysov, K. S. Kardash // Visnyk Luhans'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka. — 2012. — Vyp. 3. — S. 96-106.
5. Lukashuk Y. Y. Mezhdunarodnoe pravo. Osobennaya chast' : [uchebnyk] / Yhor' Yvanovych Lukashuk. — M. : Volters Kluver, 2005. — 544 s.
6. Reshetov YU. A. Bor'ba s mezhdunarodnyimi prestuplenyami protyv myra y bezopasnosti / YU. A. Reshetov. — M. : Mezhdunarodnye otnoshenyya, 1983. — 224 s.
7. Bronevyts'ka O.M. Vidpovidnist' rehlamentatsii vidpovidal'nosti za zlochyny proty myru i bezpeky lyudstva mizhnarodnym dohovorom Ukrainy kryminal'no-pravovoho kharakteru / O.M. Bronevyts'ka // Forum prava. — 2012. — № 1. — S. 135-141
8. Vazhna K. A. Vyznachennya ahresii u suchasnomu mizhnarodnomu pravi : materialy nauk.-prakt. konf. [«Ukrayina i svit»], (Kyiv, 19 kvitnya 2016 r.) // Ukrayina i svit: Naukovyy zhurnal Fakul'tetu zhurnalistyky i mizhnarodnykh vidnosyn Kyivsk'oho natsional'noho universytetu kul'tury i mystetstv. — K. : KNUKiM, 2016. — Vyp.1. — S. 84-92.
9. Malakhova O.V. Ahressyya kak prestuplenye po natsyonal'nomu y mezhdunarodnomu uholovnomu pravu : avtoref. dyss. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.08 / O.V. Malakhova. — Stavropol', 2003. — 20 s.
10. Kybal'nyk A. H. Prestuplenyya protyv myra y bezopasnosti chelovechestva / A. H. Kybal'nyk, Y. H. Solomonenko. — SPb. : Yuryd. tsentr Press, 2004. — 383 s.

11. Kuznetsov V.O. Kryminal'ne pravo Ukrainy: Zahal'na ta Osoblyva chastyny: navch. posib. / V.O. Kuznetsov, M.P. Strel'byts'kyu, V.K. Hizhevs'kyu. — K.: Istyna, 2005. — 380 s.
12. Mel'nyk M.I. Naukovo-praktychnyy komentar Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny; za red. M.I. Mel'nyka, M.I. Khavronyuka. — 9-te vyd. — K.: Yurydychna dumka, 2012. — 1316 c.
13. Yurydychna entsyklopediya: V 6 t. / Redkol.: YU.S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. — K.; "Ukr. entsykl.", 1998. — 672 s.
14. Navrots'kyi V.O. Tlumachnyi slovnyk (Osoblyvoyi chastyny kryminal'noho zakonodavstva Ukrayiny) / V.O. Navrots'kyi, Z.A. Trostyuk. — L'viv, 1997. - 127 s.
15. Kryminal'ne pravo Ukrayiny. Osoblyva chastyna: Pidruchnyk. [YU.V. Aleksandrov, O.O. Dudorov, V. A. Klymenko ta in.]; Za red. M. I. Mel'nyka, V.A. Klymenka. — [3-ye vyd.] — K.: Atika, 2008. — 712 s.
16. Rubashchenko M.A. Kryminal'na vidpovidal'nist' za posyahannya na terytorial'nu tsilisnist' i nedotorkannist' Ukrainy : monohrafiya / M. A. Rubashchenko. — KH.: Pravo, 2016. — 288 s.
17. Otvetstvennost' za razzhiganiye vrazhdy i nenavisti. Psikhologo-pravovaya kharakteristika [M.V. Kroz, A.R. Ratinov, N.A. Ratinova]; pod. red. A.R. Ratinova. — M.: Yurlitinform, 2005. 256 s.
18. Inogamova-Khegay L.V. Publychniye pryzovi v sistemi Osobennoy chasti UK RF // Sistemnost' v ugolovnom prave: Materialy ÍÍ Rossiyskogo kongressa ugolovnoho prava, sostoyavshegosya 31 maya — 1 iyunya 2007 g. M. 2007. S.157-160.
19. Selets'kyi S.I. Kryminal'ne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: navch. posib./ S.I. Selets'kyu. — K.: Tsentr uchbovoyi literatury, 2008. — 496 s.
20. Herasymov A.V. Vnutrennye vooruzhennyye konflikty v sovremennom myre: polytyko — pravovoy analiz / A.V. Herasymov // Lenynhradskyy yurydycheskyy zhurnal. — 2007. — № 3 (9). — S. 71–86.
21. Boyko I.I. Vyznachennya ahresii v mizhnarodnomu pravi / I.I. Boyko // Visnyk Akademiyyi advokatury Ukrayiny. — 2010. — Ne 1 (17). — S. 178-179.